

ΑΦΙΕΡΩΜΕΝΟ ΣΤΟΝ **ΝΙΚΟ ΣΤΑΥΡΟΥΛΑΚΗ**

Στο τέρμα της οδού Σάκη Χελιδονάκη, ένα σοκάκι στο ενετικό λιμάνι, στην παλιά πόλη των Χανίων υπάρχει μια ξύλινη παραδοσιακή ψηλή πόρτα, ένα μικρό πλακάκι με μία τούρκικη γκραβούρα, δεξιά μια εβραϊκή μεζουζά, και πάνω στην πόρτα ένα μεταλλικό πινακίδάκι, με ένα όνομα γραμμένο στα ελληνικά, με κεφαλαία γράμματα: **ΣΤΑΥΡΟΥΛΑΚΗΣ**.

Κοντοστέκομαι, μαζί με την Μαριάννα και την Άνια, δύο γυναίκες που στηρίζουν τη συναγωγή των Χανίων Ετς Χαγίμ, συνεργάτιδες και στενές φίλες του Νίκου, χτυπώ τον μεταλλικό κρίκο που κρέμεται στη ξύλινη πόρτα. Μας υποδέχεται ο Ρέζνικ, ο άνθρωπος για όλες τις δουλειές και κυρίως αυτός που φροντίζει, ώστε ο Νίκος να είναι παντού και πάντα παρών, παρά τα προβλήματα υγείας που τον ταλαιπωρούν τα τελευταία χρόνια. Ο κήπος του Νίκου, αρώματα από ντόπια κρητικά φυτά και στην μέση μια μικρή λίμνη... μια μεγάλη χελώνα βολτάρει. Είναι η χελώνα του Νίκου, και μέσα στη λίμνη 4 ψάρια κόϊ, που έφερε ο Νίκος από την Ιαπωνία. Ένα παραδοσιακό διώροφο αρχοντικό. Ανεβαίνουμε επάνω, στον πρώτο όροφο, ο Νίκος μας υποδέχεται στην κουζίνα του, με ένα πλατύ χαμόγελο και μια ανοικτή αγκαλιά. Ένα στρογγυλό τραπέζι, βιβλία παντού, ράφια με βότανα, η τσαγιέρα και η ξυλόσομπα. Οι συστάσεις ξεκινούν: «ο σκύλος μου ο Μούφης, οι γάτες μου ο Γιόφι και η Φιφή, τη χελώνα και τα ψάρια τα συνάντησες, και στο διπλανό δωμάτιο είναι οι δυο παπαγάλοι, ο Αμπουντίν και η Αριέλα, με τους οποίους συζητώ κάθε μέρα», μου λέει ο Νίκος γελώντας. Η ώρα περνούσε, η κουβέντα εξελισσόταν, μια φιλική επίσκεψη στο σπίτι του Νίκου εξελίσσεται σε μία εξαιρετικά ενδιαφέρουσα συζήτηση, με έναν διανοητή του πολιτισμού και των τεχνών. Με τον άνθρωπο που ζωντάνεψε την εβραϊκή ζωή στην Ελλάδα, μετά τη σχεδόν ολοκληρωτική καταστροφή της. Μια συζήτηση - αφορμή για το ξετύλιγμα του νήματος της ζωής ενός κοσμοπολίτη διανοούμενου, ενός παραδοσιακού Εβραίου, ενός θεματοφύλακα της εβραϊκής κουλτούρας, του θεμελιωτή του Εβραϊκού Μουσείου Ελλάδος και του Εβραϊκού Μουσείου της Θεσσαλονίκης, του ανθρώπου που ζωντάνεψε την ιστορική συναγωγή των Χανίων, Ετς Χαγίμ.

Γεννημένος το 1929, γιός του Πέτρου Σταυρουλάκη και της Άννας Πίνχας, «κάπου μεταξύ Κρήτης – Θεσσαλονίκης και Κωνσταντινούπολης», όπως λέει ο ίδιος ο Νίκος, θυμάται μόνο ότι ήταν σε μια διαρκή κίνηση. «Στην πραγματικότητα είχα περισσότερες από μία ταυτότητες, καθώς και οι δύο γονείς μου διέθεταν μεγάλες οικογένειες, που ήταν διασκορπισμένες εδώ κι εκεί. Είχα μεγαλώσει έχοντας την αίσθηση ότι ήμουν συγχρόνως Εβραίος, Έλληνας και Αγγλοσάξωνας, ενώ είχα και κάποιες τουρκικές ρίζες». Πέρασε λίγο καιρό στην Ισπανία του Φράνκο, και μετά στην Τουρκία, και κατέληξε στην Ελλάδα.

Η πρώτη επαφή με την εβραϊκή Κοινότητα της Αθήνας έγινε το 1962, ενώ το 1965 έγινε επίσημα μέλος της εβραϊκής Κοινότητας της Αθήνας. Η εβραϊκή του ιδιότητα στηριζόταν ουσιαστικά στην καταγωγή της μητέρας του. Η

εισαγωγή του στα πρακτικά ζητήματα της εβραϊκής ζωής έγινε με κάπως απότομο τρόπο, από τον τότε Ραββίνο της Αθήνας, Νισίμ Γκαμπάι, έναν άνθρωπο που δεν είχε και πολλή υπομονή με τα θεωρητικά του ιουδαϊσμού, όπως ο ίδιος ο Νίκος Σταυρουλάκης διηγείται στην αναφορά του, στις 19 Νοεμβρίου του 2008. «Θυμάμαι ότι μια μέρα τον ρώτησα για τους διατροφικούς νόμους και το μόνο που είπε ήταν, ότι μαθαίνεις κάνοντας. Έτσι, η κουζίνα μου στο Ψυχικό έγινε κασέρ κι άρχισα να τηρώ ένα πολύ αυστηρό Σάββατο – αυτό ήταν το ξεκίνημα της ζωής μου, ως Εβραίος. Θυμάμαι ότι, το απόγευμα της Παρασκευής πήγαινα με το αυτοκίνητό μου από το Ψυχικό στην οδό Μελιδώνη για το Καμπαλάτ Σαμπάτ και μετά ανέβαινα με τα πόδια στο Ψυχικό. Έπειτα, το βράδυ του Σαββάτου κατέβαινα με τα πόδια για τη Χαβνταλά κι έπαιρνα το αυτοκίνητο για ν' ανέβω σπίτι. Με αυτές τις μοναχικές πεζοπορίες του Σαββάτου, η ζωή μου ως Εβραίος απέκτησε μια παράξενη και μοναχική χροιά, αλλά έμαθα πολλά, και πολλά από αυτά τα έχω κρατήσει σε όλη μου τη ζωή».

ΣΤΟ ΙΣΡΑΗΛ

Ο πόλεμος των έξι ημερών αποτέλεσε ορόσημο στη ζωή του Νίκου Σταυρουλάκη. «Είχα βρεθεί εκεί τυχαία όταν έγινε και μου έκανε μεγάλη εντύπωση η μέρα εκείνη, που γκρέμισαν τα σπίτια, που ήταν μπροστά στο Τείχος των Δακρύων. Τότε αποκαλύφθηκε σ' όλο του το μέγεθος, αν και ίσως λιγότερο εντυπωσιακό από πριν, όταν ήσουν αναγκασμένος να το κοιτάς από κάτω προς τα πάνω, από πολύ κοντά».

Το 1970, με προσέγγισε το Ίδρυμα Ιεροσολύμων και μου ζήτησε να διευθύνω την ανασκαφή μιας σταυροφορικής εκκλησίας του 12ου αιώνα. Σ' αυτή την ανασκαφή δούλεψα για περίπου δύο χρόνια, με πέντε Άραβες από το Μαρ Γκιούργκι- ένα αραβικό χωριό σε αρκετά μεγάλη απόσταση από την πόλη- και με ένα άσπρο γαϊδουράκι. Ήταν μια εποχή που δεν ξεχνώ, καθώς ήρθα σε στενή επαφή με τους Άραβες εργάτες μου. Μάλιστα, με κάλεσαν να περάσω λίγο καιρό στο χωριό τους μαζί με τον σκύλο μου, ακόμη και να συμμετάσχω στις οικογενειακές τους τελετές. Μια άλλη φορά στη Ναμπλούς, έμαθα τα μυστικά της παρασκευής Κνάφι και Χούμους από έναν ηλικιωμένο κύριο, που είχε διατελέσει προσωπικός μάγειρας του βασιλιά Χουσεΐν».

Ο ΚΡΙΚΟΣ ΤΩΝ ΡΟΛΟΓΙΩΝ ΜΕ ΤΟ ΜΟΥΣΕΙΟ

«Τον Ιούλιο του 1977, μου δόθηκε ένα δωμάτιο δίπλα στη συναγωγή και το γραφείο του Ραββίνου Αράρ – το δωμάτιο διέθετε ένα σπαστό τραπέζι, τρεις καρέκλες και παράθυρα, που δεν έκλειναν. Είχε επίσης, πολλές κούτες γεμάτες τεύχη του περιοδικού Judaica, που είχε συλλέξει ο Ασέρ Μωυσής στο «μουσείο» του, στα γραφεία της Μπνέι Μπριθ, καθώς και πολλούς σάκους από λινάτσα που περιείχαν τα λάφυρα, που είχαν αποσπάσει οι βουλγαρικές αρχές Κατοχής από τους Εβραίους, που συνέλαβαν στην Καβάλα το 1943. Περιείχαν δαχτυλίδια, φτηνά ξυπνητήρια, κοσμήματα με ψεύτικες πέτρες και πάρα πολλά ρολόγια χειρός. Δυσκολεύτηκα πολύ με το περιεχόμενο αυτών των σάκων καθώς, πέρα από το γεγονός ότι κάποτε ανήκαν σε Εβραίους, ουσιαστικά κανένα από τα αντικείμενα αυτά δε μπορούσε να θεωρηθεί «Εβραϊκό». Η πρώτη μου δουλειά, ήταν να αριθμήσω και να καταγράψω ό,τι μου έφεραν στο δωμάτιο της οδού Μελιδώνη. Συγχρόνως, άρχισα να επικοινωνώ με τις κοινότητες της Ελλάδας, που ίσως να είχαν επιπλέον υλικό

και να επισκέπτομαι κοινότητες, όπως η Ρόδος και ο Βόλος. Ξαφνικά, ένα από αυτά τα ρολόγια άρχισε να κάνει τικ-τακ. Τότε κούνησα μερικά ακόμη και κούρδισα κάποια άλλα, και μέσα σε μισή ώρα όλα τα ρολόγια χτυπούσαν ρυθμικά. Ένιωσα σα να είχα επαναφέρει στη ζωή αυτά τα τόσο προσωπικά αντικείμενα, εκείνων που χάθηκαν για πάντα το 1943. Δουλεύοντας τόσο πολλές ώρες στο δωματιάκι της οδού Μελιδώνη, αυτά τα ρολόγια άρχισαν να μου γίνονται έμμονη ιδέα. Κάθε βράδυ, πριν φύγω τα κούρδιζα όλα και όταν ερχόμουν το πρωί, ξανακούρδιζα όσα χρειαζόταν – αν έβρισκα κάποιο με βλάβη το έστελνα για επισκευή. Αυτή η εμπειρία με τα ρολόγια, έγινε ο κρίκος που με συνέδεσε με άμεσο και προσωπικό τρόπο, με αυτό που έκανα για το Μουσείο και με βοήθησε να συνειδητοποιήσω, τι είδους μουσείο θα έπρεπε τελικά να είναι αυτό: δεν θα ήταν ένα Μουσείο για το Ολοκαύτωμα, αλλά ένα Μουσείο για τη ζωή των Εβραίων, για απλούς συνηθισμένους ανθρώπους, που βρέθηκαν παγιδευμένοι από τρομερά γεγονότα, και για το πώς ζούσαν. Κυρίως, θα ήταν ένας δεσμός με ένα παρελθόν που είχε σχεδόν ολότελα, καταστραφεί. Αυτή ήταν η ιδέα που κυριαρχούσε στο μυαλό μου τα επόμενα χρόνια, καθώς οι συλλογές αυξάνονταν και το Μουσείο πλέον δε χωρούσε στο δωμάτιο της οδού Μελιδώνη. Το 1979, το μικρό μουσειάκι της οδού Μελιδώνη εγκαινιάστηκε επίσημα, σε μια τελετή στην οποία παρευρέθηκαν ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας κ. Τσάτσος με τη σύζυγό του, καθώς και πολλά μέλη της κυβέρνησης», γράφει ο Νίκος Σταυρουλάκης στην αναφορά του, στις 19 Νοεμβρίου του 2008.

ΤΟ ΜΟΥΣΕΙΟ ΣΤΗΝ ΟΔΟ ΑΜΑΛΙΑΣ

Ο Σταυρουλάκης πείθει μέλη της Κοινότητας να συγκροτήσουν ένα «Συμβούλιο» και το 1983, καταφέρνουν να βρουν ένα κατάλληλο χώρο στην Λεωφόρο Αμαλίας, στο παλιό μέγαρο της οικογένειας Παπαστράτου. «Ο χώρος ήταν τεράστιος, αλλά το πιο σημαντικό ήταν, ότι η τραπεζαρία είχε ακριβώς τις κατάλληλες διαστάσεις, για να χωρέσει ολόκληρο το εσωτερικό της συναγωγής της Πάτρας, που είχαμε καταφέρει να σώσουμε το 1980. Μετά από αρκετές εβδομάδες σχεδιασμού και προετοιμασίας προκαταρκτικών εκθεμάτων, ολόκληρη η συλλογή μετακινήθηκε στο νέο χώρο και αφοσιωθήκαμε στην κατασκευή συνθέσεων, για τις προθήκες του νέου Μουσείου».

ΣΤΗΝ ΚΡΗΤΗ

Το 1993, παραιτείται από το Εβραϊκό Μουσείο της Αθήνας και εγκαθίσταται στην Κρήτη, τόπο καταγωγής του πατέρα του.

Μόλις το 1995, ασχολήθηκα με το θέμα της συναγωγής Ετς Χαγίμ. Μετά την σύλληψη των Εβραίων των Χανίων το 1943, η συναγωγή είχε καταληφθεί από τέσσερις οικογένειες, οι οποίες την εγκατέλειψαν το 1957, όταν μέρος της οροφής άρχισε να καταρρέει. Το 1995 έγινε ένας σεισμός στα Χανιά, που ήταν αρκετά ισχυρός, ώστε να προκαλέσει μερική κατάρρευση της οροφής της συναγωγής, οπότε άρχισε να με προβληματίζει σοβαρά το ζήτημα της μελλοντικής της επιβίωσης. Ήταν το μόνο τεκμήριο της ηλικίας 2300 χρόνων παρουσίας Εβραίων στην Κρήτη, το οποίο επέζησε από το πέρασμα των ναζί. Λίγο αργότερα κλήθηκα να δώσω μια ομιλία στην Νέα Υόρκη, στο Συνέδριο του Παγκόσμιου Ταμείου Μνημείων, με θέμα τα απειλούμενα εβραϊκά μνημεία της Ελλάδας. Μίλησα κυρίως για την συναγωγή Ετς Χαγίμ και για το ότι, το κτίριο σίγουρα θα κατέρρεε σ' ένα περίπου χρόνο. Λίγο μετά την επιστροφή

μου στην Ελλάδα, πληροφορήθηκα ότι η συναγωγή είχε συμπεριληφθεί στη λίστα των εκατό πιο απειλούμενων μνημείων, η οποία εκείνη την χρονιά περιλάμβανε την Αγία Σοφία, το Ναό της Αθηνάς στην Ρώμη, το Αγκόρ Βατ, την Συναγωγή του Κοτσίν και άλλα. Σε μικρό χρονικό διάστημα με ενημέρωσαν επίσης, ότι το Ίδρυμα Έστε Λόντερ και το Ίδρυμα Ρότσιλντ είχαν στείλει χρήματα για να αρχίσουν οι επισκευές. Με αυτό τον τρόπο, άρχισε μια νέα φάση ζωής για τη συναγωγή, ενώ εγώ διορίστηκα διευθυντής του προγράμματος από το Διεθνές Ταμείο Μνημείων. Το 2001, οι εργασίες ολοκληρώθηκαν με την εγκατάσταση των κυλίνδρων της Τορά στην συναγωγή, μια τελετή στην οποία παρευρέθηκαν περίπου 300 άτομα.

Και ενώ οι εργασίες συνεχίζονταν στην συναγωγή Ετς Χαγίμ, η Ισραηλιτική Κοινότητα Θεσσαλονίκης, του ζητάει να δημιουργήσει ένα Εβραϊκό Μουσείο εκεί. «Αυτό αποτελούσε ενδιαφέρουσα πρόκληση, μια που η Κοινότητα διέθετε υλικό, το οποίο θα αρκούσε για τρία διαφορετικά μουσεία. Είχε ήδη επιλεγεί ένα κτίριο για το Μουσείο, στην οδό Αγίου Μηνά και έτσι άρχισα να αναδιοργανώνω το υλικό και να ανασχεδιάζω το κτίριο, ώστε να ικανοποιεί τις ανάγκες του. Τα εγκαίνια του Μουσείου έγιναν το 2005. Για μένα, αυτή η δουλειά ήταν ευλογία. Το πνεύμα που επικρατούσε στο Εβραϊκό Μουσείο της Ελλάδος στην Αθήνα, στην Λεωφόρο Αμαλίας, ήταν διδακτικό και πιστεύω ακράδαντα, ότι τα μουσεία πρέπει να έχουν διδακτικό ρόλο και να διαθέτουν αυτοτέλεια – να μην είναι απλώς συλλογές εκθεμάτων, που δεν έχουν τίποτα να πουν. Με αυτή την ιδέα στο μυαλό, σχεδιάσαμε το Μουσείο, ώστε να έχει έναν ισχυρά εκπαιδευτικό χαρακτήρα. Το Ολοκαύτωμα παρουσιάζεται ως ένα σημείο-καμπή στην ιστορία τις κοινότητας, το οποίο δεν ήταν τόσο ισχυρό ώστε να καταστρέψει την ενεργητικότητα των Εβραίων της πόλης, ούτε την αποφασιστικότητά της, να ξαναχτίσουν την κοινότητά τους», γράφει ο Νίκος Σταυρουλάκης.

«Αυτό που ανακάλυψα τελικά για την εβραϊκή μου ταυτότητα, είναι πως το να είναι κανείς Εβραίος είναι ζήτημα αρχών και της θέλησης να διατηρεί κανείς και να γνωστοποιεί τα τεκμήρια της παράξενης ιστορίας της, στην Διασπορά. Ως διευθυντής της, αντιμετώπισα και ακόμη αντιμετωπίζω τις προκλήσεις, κάποιες από τις οποίες οφείλονται στο γεγονός ότι δεν είμαι Ραββίνος. Στην αρχή, αυτό με προβλημάτισε ιδιαίτερα και προσπάθησα να βρω παλιότερα παραδείγματα συναγωγών, του ίδιου είδους με την Ετς Χαγίμ. Ανακάλυψα ότι τέτοιες συναγωγές λειτουργούσαν στον ελληνιστικό κόσμο, που τις αναφέρουν εξαιρετικές προσωπικότητες, όπως ο Ιώσηπος και ο Φίλων ο Αλεξανδρεύς. Και οι δύο περιγράφουν έναν εβραϊκό κόσμο, που αποτελούνταν από αμέτρητες διάσπαρτες εβραϊκές κοινότητες, που συχνά ήταν πολύ διαφορετικές μεταξύ τους. Οι συναγωγές δεν ήταν κλειστές, ούτε αποκλειστικά οίκοι προσευχής. Κάποιες δεν είχαν Ραββίνο και ήταν κυρίως, χώροι μελέτης και κοινωνικών συναντήσεων, ενώ, το σημαντικότερο, ήταν ανοιχτές σε μη Εβραίους, που ήθελαν να μοιραστούν τις αξίες και τη ζωή των Εβραίων, ως ένα βαθμό. Αυτό το ιστορικό προηγούμενο, μου επέτρεψε να διατηρήσω την συναγωγή Ετς Χαγίμ ως ένα χώρο ζωντανό και δραστήριο, σε ένα περιβάλλον όπου ζουν, μόλις μια χούφτα Εβραίοι. Είθε να έχει μια καλή ζωή! Και σας ευχαριστώ, που στο ταξίδι της ζωής μου με δεχθήκατε ως αδελφό σας», ολοκληρώνει την αναφορά του ο Νίκος Σταυρουλάκης.

Το μικρό αυτό αφιέρωμα στη ζωή του Νίκου Σταυρουλάκη, αποτελεί ελάχιστη ένδειξη αναγνώρισης στο υπέροχο έργο, που δημιούργησε για την ανάδειξη του εβραϊκού πολιτισμού στην Ελλάδα. Και σήμερα, από εκεί, από το σοκάκι της οδού Σάκη Χελιδονάκη στα Χανιά, ο Νίκος συνεχίζει να ζωγραφίζει, να καθοδηγεί τους συνεργάτες του για την λειτουργία της συναγωγής Ετς Χαγίμ και το σπίτι του να αποτελεί τόπο συγκέντρωσης Εβραίων και μη Εβραίων, για να γιορτάσουν όλοι μαζί τις εβραϊκές γιορτές, μαζί με τον Νίκο.

Ευχαριστώ Νίκο!